

El patrimoni dels canonges regulars a la Barcelona medieval.

Nikolas Jaspert

«Los eclesiásticos no hi ha dubte que ocuparien lo primer lloch en la estadística del dóninos barcelonins, si, en aquella época, s'haguessin fet estadístiques».¹ Fa més de vuitanta anys, Francesc Carreras i Candi subratllava així la importància que les institucions eclesiàstiques de la Barcelona medieval tenien en el camp immobiliari. El millor coneixedor de la història de Barcelona i molts altres després d'ell han insistit en el pes dominant del patrimoni urbà dels monestirs, convents i esglésies, dels hospitals i de les capelles. Les estimacions varien, però els estudiosos coincideixen a qualificar els religiosos com el grup social que més solars i terrenys posseïa. Malgrat tot, pocs han fet l'esforç de quantificar i localitzar aquestes possessions. La frase de l'il·lustre acadèmic gairebé s'ha convertit en una opinió generalment acceptada, sense que s'hagi intentat comprovar-la o fer-la concreta. Fins ara, tan sols disposem de resultats palpables d'unes poques institucions religioses. En el II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, Montserrat Cabré i Pairet va presentar un estudi sobre el patrimoni que les monges de Sant Pere de les Puel·les van adquirir fins al final del segle XI.² Encara falten estudis semblants dels altres monestirs i esglésies. La pèrdua de documentació impossibilita una visió global, però diverses col·leccions documentals importants encara esperen una recerca exhaustiva. Sens dubte, la més valuosa de totes és la de la catedral de Barcelona. Els fons de la *mensa* (Arxiu Diocesà) i de la Pia Almoina (Arxiu Capitular)³ són cabdals per a la comprensió de la història social, econòmica, urbana i urbanística de Barcelona. Encara falta un estudi que continuï el treball que Gaspar Feliu va presentar sobre els béns primerencs de la seu.⁴ Un seguiment de les donacions que van rebre els canonges permetria de conèixer els cercles socials que més van fomentar el capítol catedralici. Un estudi del desenvolupament del patrimoni mostraria els moments d'expansió i d'estancament econòmic de la seu. El nostre propòsit però, és molt menys ambiciós. Només tractarem de catalogar i classificar les possessions de dues altres institucions eclesiàstiques de la ciutat, dues institucions que naturalment no van tenir una importància semblant a la del capítol catedralici, però que malgrat això formaren part durant molts segles de la vida religiosa, social i econòmica de Barcelona: els monestirs de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp.

El fons de Santa Anna que es guarda a l'Arxiu Diocesà de Barcelona és un dels més importants de la ciutat:⁵ només dels segles XII al XV abraça uns quatre mil

pergamins, més una important col·lecció de manuscrits. Fa uns anys, el Dr. Jesús Alturo i Perucho presentà una edició dels primers sis-cents documents,⁶ els restants encara no s'han publicat.⁷ No cal remarcar el valor que aquesta col·lecció té per a l'estudi de la història de Barcelona i concretament per a la qüestió que aquí ens plantejem. Els arxius patrimonials són els únics fons que permeten seguir el creixement i definir l'extensió dels béns eclesiàstics; ni els llibres notariais ni els fogatges poden aportar el mateix tipus d'informació. Per la seva pròpia naturalesa, els primers tan sols poden donar una impressió parcial de les actes jurídiques que concernien els religiosos, els segons aporten una visió valuosa, però només puntual del patrimoni eclesiàstic.⁸ Després de la desaparició de tants arxius monacals, el fons de Santa Anna és el més complet de tots els que han quedat. En realitat, l'arxiu consta de tres fons: la documentació dels frares del sac, la de la col·legiata de Santa Eulàlia del Camp i la del priorat de Santa Anna.

L'*ordo de poenitencia Jhesu Christi*,⁹ conegut popularment com l'orde dels frares del sac, es va fundar a la Provença al començament del segle XIII. Pertanyia a les corporacions que es van dedicar a seguir la *vita apostolica*, predicant, participant en la cura d'ànimes i mantenint la pobresa individual i col·lectiva. Al contrari, però, d'altres ordes mendicants com els franciscans, el dominicans o els carmelitans, els frares del sac no van aconseguir mantenir el suport del papat: al segon concili de Lió (1274) es va suprimir l'orde.¹⁰ Els frares barcelonins, que havien arribat a la ciutat a mitjan anys cinquanta i que gaudien d'una popularitat considerable,¹¹ van esperar un temps, anhelant un canvi d'actitud per part dels pontífexs.¹² Però, finalment, es van veure obligats a aplegar-se amb una altra comunitat religiosa. Aquesta era la de Santa Eulàlia del Camp.

A la primera meitat del segle XII, sant Oleguer, bisbe de Barcelona, fundà una confraria al costat de l'antiga església de Santa Eulàlia, al nord de la ciutat.¹³ Aquesta comunitat semireligiosa tenia la finalitat de reedificar l'església derruïda. Alguns anys després, els llecs havien dut a terme la seva tasca. El 23 de maig de 1155 el bisbe Guillem de Torroja va fundar una comunitat de canonges regulars, que es van ocupar del servei litúrgic i de l'assistència espiritual dels confreres.¹⁴ Poc després va tenir lloc la redefinició de les tasques i drets de la confraria i, a la fi del segle, els canonges van aconseguir els drets parroquials sobre el seu entorn.¹⁵ Així va néixer una comunitat religiosa que va gaudir

d'una acceptació notable a la Barcelona de la segona meitat del segle XII. Amb la conversió de la confraria en una institució hospitalària al començament del segle XIII¹⁶ i amb l'aparició simultània de noves formes de vida religiosa, el monestir de Santa Eulàlia va perdre atractiu i suport popular. A la fi del segle, la construcció de la nova muralla amenaçava de deixar fora de la ciutat la comunitat. Aquesta va reaccionar i decidí ajuntar-se amb els cinc frares del sac que encara habitaven el seu convent a l'actual plaça de Santa Anna. Després de llargues negociacions, la fusió va tenir lloc l'any 1293.¹⁷ Durant més d'un segle els canonges van viure al seu nou entorn, fins que la reina Maria i el Consell de Cent els en van fer marxar al començament del segle XV. La monarca i els consellers volien que les dominicanes gaudissin d'un convent dins del recinte emurallat —els llaços familiars entre el patriciat urbà i els mendicants devien ésser una raó important d'aquest desig—, i es van fixar en la recentment construïda església dels canonges de Santa Eulàlia.¹⁸ Els religiosos no es van saber defensar contra la doble pressió i consentiren d'aplegar-se amb l'altra comunitat de canonges regulars de la ciutat, la de Santa Anna. L'any 1423 el prior i el seu capítol van abandonar la seva casa i es van traslladar a l'altre costat de la plaça de Santa Anna, al priorat del mateix nom.¹⁹ D'aquesta manera, les seves possessions i la seva documentació —tant la pròpia com també la dels frares del sac— es van incorporar al monestir de Santa Anna.

El priorat de Santa Anna²⁰ no era una fundació local o regional com el monestir de Santa Eulàlia. Es tractava només d'una filiació directa del capítol del Sant Sepulcre de Jerusalem. Com a tal, el monestir de Santa Anna de Barcelona tenia un pes específic dins de l'estructura i de l'organització de l'orde del Sant Sepulcre.²¹ Era el cap d'un nombre considerable de dependències catalanes, el seu prior era membre del capítol de l'església patriarcal de Jerusalem i ell mateix nomenava i investia els superiors de les altres cases catalanes de l'orde.²² Ni ell ni els altres religiosos eren cavallers. L'orde del Sant Sepulcre era una institució purament canonical, que es dedicava a la celebració del culte litúrgic i en certs casos també a la cura d'ànimes o al servei hospitalari.²³ A Barcelona, el monestir no tenia ni hospital ni drets parroquials, però a poc a poc es va convertir en el centre d'una parròquia fàctica. Aquí es predicava cada setmana, aquí molts barcelonins es van deixar sebolir. Després de la fusió amb la comunitat de Santa Eulàlia del Camp, el priorat de Santa Anna va sobreviure a la dissolució de l'orde del Sant Sepulcre (1489) i va continuar la vida monàstica fins l'amortització de 1835.

Mentre que el caràcter mendicant de l'orde dels frares del sac i la seva curta història impediren l'acumulació d'un patrimoni important, els dos monestirs de canonges regulars no patiren restriccions institucionals ni l'amenaça de la supressió durant llargs segles. Igual que per la resta de comunitats monàstiques antigues,

la base econòmica dels canonges eren les seves propietats immobles. El canonge individual no podia gaudir de possessions privades, la comunitat sencera sí. L'alou es convertia en la vèrtebra econòmica dels centres canònics. No s'hauria de rebaixar la importància que els monestirs tenien com a institucions eminentment espirituals i socials. No cal dir que, abans de tot, les comunitats es veien i foren vistes com agrupacions religioses. Però aquí ens centrarem en el seu pes econòmic, concretament en el camp immobiliari; solament així podrem arribar a una valoració realista del paper que van tenir tant monestirs com esglésies dins de la xarxa complexa de relacions i dependències variades que formaven les ciutats medievals.

El repartiment de solars i la seva adjudicació en emfiteusi aportava importants ingressos a les comunitats, tant en concepte de censos com de lluïsmes i d'entrada; sobretot el lluïisme tingué un pes considerable dins de l'economia dels monestirs.²⁴ A partir de la fi del segle XIII canvià el mercat; les vendes i donacions a franc alou es feien cada vegada més rares i el censal es va convertir en el mitjà predilecte dels donadors i de la inversió immobiliària. Els censals no eren una mena de crèdit o unes rendes temporalment llimitades, com sovint es pot llegir, sinó que es tractava de la venda per part del propietari o de l'emfiteuta d'una fracció o de la totalitat dels censos que rebia i dels drets que tenia sobre un determinat immoble.²⁵ Sobretot per a finançar els aniversaris, els barcelonins van recórrer al censal. També els canonges compren els drets i ingressos dels senyors mitjans, i augmenten així les seves rendes fixes i recuperen el control sobre els seus emfiteutes. La raó per a aquestes inversions és evident. El sistema d'emfiteusi es basava en la perpetuïtat del cens establert i en la possibilitat de sots-establir o vendre l'immoble. Amb el trascur del temps, els cens que rebien els canonges es convertien en una petita fracció de l'import que els senyors directes pagaven pel *ius utile*, el dret d'habitar, usar, llegar o alienar l'objecte. A més a més, existia el perill de perdre el control sobre el solar. Es pot demostrar que alguns senyors mitjans intentaven usurpar els drets del senyor imminent, qualificant-se de propietaris dels béns que havien rebut del monestir.²⁶ Per contrarestar aquestes temptatives i per reforçar el control sobre el seu patrimoni, els canonges van adquirir participacions de censos justament sobre cases de les quals ells mateixos eren propietaris. Fora del marc immobiliari, diversos drets originàriament comtals complementaven el patrimoni urbà dels canonges: drets sobre l'aigua de regadiu, sobre els forns, sobre els molins o sobre determinats impostos.²⁷

La formació del patrimoni barceloní de Santa Eulàlia del Camp començà abans de la fundació de la comunitat canonical. Ja als anys quarantes del segle XII la confraria adquirí béns, sobretot a Vinyals, i va rebre donacions.²⁸ Moltes vegades es tractava de béns donats a la confraria al moment d'entrar-hi com a germà

o germana. Fins i tot després de l'establiment de la vida religiosa a l'església de Santa Eulàlia, la majoria de les donacions anaven vinculades a la participació dels donadors a les gràcies espirituals de la comunitat i confraria. En aquestes primeres dècades de la seva existència, el monestir de Santa Eulàlia del Camp va rebre una quantitat de donatius certament sorprenent.²⁹ Sens dubte, la popularitat de la nova comunitat era tot un fenomen social entre les classes dirigents de la ciutat. Però ni la predisposició dels donants era una casualitat ni era fortuït l'objecte de la seva munificència. Una identificació prosopogràfica dels donadors posa en evidència que pertanyien als nous grups dels *homines boni* urbans que començaven a dominar els fils de la vida econòmica i social en la Barcelona de la segona meitat del segle.³⁰ Els cercles ascendents necessitaven un centre propi d'identificació social i religiós, i només una comunitat nova podia tenir aquesta funció. Així s'explica l'espectacular augment del patrimoni que el monestir de Santa Eulàlia va experimentar entre 1155 i 1220.³¹ Aquestes possessions mostraven certs punts de concentració. El primer d'ells envoltava la mateixa església.

El 23 de maig de 1155 el bisbe de Barcelona Guillem de Torroja donà als canonges de Santa Eulàlia del Camp el *ferraginale quod est in circuitu predictae ecclesie et ipsam feixam terre que est iuxta predictum ferraginale*.³² La mitra de Barcelona posseïa un gran solar, la parellada bisbal, en aquesta zona, i el nou alou de Santa Eulàlia formava la part més meridional d'aquest terreny.³³ Sis anys més tard el mateix bisbe donà a la comunitat un tros de terra addicional justament al costat del ferraginal.³⁴ Una quantificació exacta dels terrenys donats no és possible, però devien tenir unes extensions considerables: a l'est arribaven fins al mar. És cert que el litoral discorria més terra endins al segle XII, però fins i tot quan es fundà el monestir de Sant Antoni (1237) l'alous de Santa Eulàlia del Camp encara afrontava amb el mar.³⁵ En les dècades posteriors a la donació, els canonges s'esforçaren a urbanitzar el seu terreny, cedint parcel·les mitjançant contractes d'emfiteusi *ad construendum domos*. Ja el 1166 en un capbreu del monestir figuraven 32 emfiteutes que vivien al voltant de l'església, molts dels quals tenien l'obligació de construir cases.³⁶ El 1180 la zona ja figura entre els *burgus* de la ciutat³⁷ i poc després, el 18 de juliol de 1196, un document parla de la *villa sive colonia Sancte Eulalie*.³⁸ Però, a l'inici del segle XIII, els canonges deixen d'urbanitzar el seu alou i durant tot el segle ja no s'emetrien contractes amb la clàusula d'edificar vivendes. La causa d'aquest canvi de comportament sembla haver estat el Rec Comtal. Cada vegada més es feia ús del canal per regar els camps del seu voltant, i els comte-reis fomentaven aquesta evolució donant o venent permisos d'usar l'aigua per a aquest fi.³⁹ Els terrenys pels quals passava el rec es convertien així en possibles zones de regadiu. El 1210 la comunitat de Santa Eulàlia va aconseguir un d'aquests permisos reials,⁴⁰ i els canonges van

arribar a la conclusió que era més rendible explotar el seu alou agrícola que urbanitzar-lo. Els camps i prats al nord de la ciutat es van convertir en l'*horta maris*. Algunes donacions fins i tot van permetre engrandir el patrimoni del monestir en aquesta zona i a mitjan segle XIII, el patrici Berenguer Suau va traspassar a la comunitat els seus drets sobre uns extensos terrenys al costat del monestir de les clarisses.⁴¹ Durant tot el segle, i també després del trasllat de la comunitat al monestir dels frares del sac, l'alous de Santa Eulàlia del Camp va mantenir el seu caràcter marcadament agrari. Encara representacions tardanes de la zona reflecteixen el dibuix dels seus horts.⁴²

Els voltants de l'església no eren les úniques possessions de la comunitat a la ciutat i al pla de Barcelona; només en el *territorium*, ja al segle XII el nombre de béns immobles dels canonges superava la dotzena. Com és d'esperar, la majoria estaven situats al nord de la ciutat, a prop del monestir. Els centres d'aquesta concentració patrimonial eren Sant Andreu de Palomar, Viladrau, Vilapiscina i Horta.⁴³ Apropant-nos més a la ciutat, ens trobem un important nucli alouer al Cogoll: L'any 1161, els canonges ja havien rebut quatre mujades de terra en aquesta zona al costat septentrional del Rec Comtal⁴⁴ i vuit anys més tard engrandiren el seu domini amb la compra d'un vinya llindant amb aquest alou.⁴⁵ Entrant ja plenament a la ciutat de Barcelona, ens adonem que des de molt aviat els canonges hi posseïen una important quantitat d'immobles urbans. A vegades la documentació no facilita informació sobre quan o com un bé va passar a mans dels canonges. Només trobem la referència confirmant que l'objecte ja era alou de la comunitat. Aquest és el cas de les cases o solars urbans situats a la porta de Cardona,⁴⁶ a la casa del Veguer,⁴⁷ a la plaça de Sant Jaume, al costat dels molins del mar,⁴⁸ i al carrer d'en Clarà àlies de les Cabres.⁴⁹ Però sovint ha estat possible conèixer la manera i la data d'adquisició. La comunitat va obtenir els seus béns de les diverses maneres: podien passar al monestir per mitjà d'una donació directa; els canonges podien comprar un immoble, finançant-lo amb diners destinats expressament per un sufragi; d'altres vegades, la compra s'efectuava sense esmentar la seva finalitat. Per fi, es podien tractar de propietats de religiosos del monestir que passaven a la institució a la mort del germà. Fins a mitjan segle XIII, els béns solien consistir en solars i vivendes donades o comprades en franc més tard, alou la majoria eren censals. En veurem uns exemples que mostraran la diversitat tant dels béns com de la seva adquisició.

El 21 de abril de 1172 el vassall del rei Alfons I Miró de Castell va deixar la seva casa situada als peus del Castell Vell al monestir de Santa Eulàlia del Camp.⁵⁰ Poc després, els canonges van rebre una casa i una vinya situades al burgus del Arcs.⁵¹ L'any 1220 els marmessors de Maria, germana de Pere Grony, van comprar 12 sous censals sobre una casa al carrer Ba-

sea per l'aniversari de la difunta a Santa Eulàlia del Camp.⁵² Poc després va passar a mans de la comunitat una vivenda del carrer de Pelliceria, segurament per donació o venda de Pere Ponç, un dels grans benefactors del monestir.⁵³ Un membre d'un altra gran família barcelonina, Guillelma, la muller de Berenguer Durfort, va donar 2 morabatins censals sobre una casa a prop de la carnisseria major.⁵⁴

Tots els béns citats estaven situats al sud-est de la ciutat. Al començament del segle XIII, els canonges mateixos van fer el possible per engrandir el seu patrimoni en aquesta zona. Entre 1223 i 1238, invertiren 11 200 sous en les compres de diversos immobles a prop del Merdança i de San Cugat del Rech.⁵⁵ Evidentment, pretenien reforçar la seva presència a la zona, però durant la segona mitat del segle XIII va decreïxer el nombre de donatius. Al quarter del Mar, els canonges no aconseguien crear una gran àrea d'alous com a l'horta del mar, però sí que van disposar d'un cert nombre de solars i vivendes (vegeu mapa). A més a més, aviat una altra zona urbana va acaparar els esforços dels canonges. A partir de l'inici del segle XIV concentraren la seva atenció i els seus mitjans en l'engrandiment del patrimoni al voltant de l'antic monestir dels frares del sac.

Quan la comunitat de Santa Eulàlia del Camp va decidir traslladar-se al convent dels mendicants, es trobà amb un greu problema: deixava el seu entorn tradicional, la *villa* que ella mateixa havia fet construir, deixava tota una infraestructura creada per ella i fins i tot per a ella, i es traslladava a una zona urbana on no tenia vincles, ni econòmics ni espirituals, amb el veïnat. La reacció dels canonges va ser significativa: van intentar adquirir un patrimoni propi al nou barri. Primerament van entrar en converses amb la Seu de Tarragona. Des del segle XII, la catedral de Santa Tecla senyorejava un solar considerable a l'actual Portal de l'Àngel.⁵⁶ En canvi, el monestir de Santa Eulàlia posseïa terrenys a la ciutat i a les comarques de Tarragona.⁵⁷ El 20 de gener de 1294 les dues parts van arribar a un acord i permutaren els seus respectius béns;⁵⁸ els canonges ja tenien un primer nucli alouer. Pocs anys després compraren al bisbe de Barcelona el terreny on estava construïda l'església dels frares del sac, la seva nova llar.⁵⁹

Però els esforços dels canonges no acabaren aquí. Tot seguit van començar a adquirir censals sobre les cases que posseïen.⁶⁰ La majoria dels solars al nord-est del Portal de l'Àngel havien estat donats en emfiteusi a la fi del segle XII, molts d'ells havien estat sots-establerts una o diverses vegades. Per això la comunitat decidí reforçar la seva presència econòmica al nou barri. Al mateix temps volia recuperar el control sobre la seva propietat. L'intent per part de Guillem Ramon de Copons, un emfiteuta del monestir, d'usurpar una casa de la comunitat l'any 1292, posà en evidència la necessitat d'actuar.⁶¹ Des de llavors, gairebé sempre, quan

els canonges adquirien un censal, ho feien sobre una propietat seva. Aquesta pràctica no solament es limitava a la zona nova a l'est de la plaça de Santa Anna. Després de l'expansió al barri del mar de començament del segle XIII, tan sols tres de les vint-i-sis compres no s'efectuaren sobre béns propis. A la segona meitat del segle XIV, després d'un llarg període d'estancament econòmic i social, la comunitat de Santa Eulàlia del Camp tornà a experimentar un notable augment de popularitat. La família reial fomentà de nou el monestir, i amb ella diverses persones vinculades a la cort i la cancelleria.⁶² Abans que fossin necessaris tots els mitjans del monestir per a la construcció de la nova església, els canonges van tornar a adquirir béns, fins i tot en franc alou que una altra vegada, es concentraven en el quarter del Mar. El 1367, la comunitat va comprar 5 morabatins censals sobre una casa al carrer dels Cotoners. Desgraciadament no van esmentar perquè farien servir els ingressos.⁶³ Tampoc ho van fer el 1371, quan van adquirir una casa de tres pisos en franc alou al carrer Bertulí (llindant amb el carrer de Mar) per 6000 sous.⁶⁴ Poc després van fer seva una altra vivenda al sud del palau reial «del Temple» pel doble d'aquest preu.⁶⁵ Finalment, una casa al carrer de la Pescateria va passar a la comunitat a través d'un dels germans d'aquesta, que l'havia heretada de la seva mare.⁶⁶

Amb l'ajut de les donacions del segle XII, les permutes i adquisicions de la fi del segle XIII i la compra de censals durant el segle XIV, el monestir de Santa Eulàlia del Camp disposava d'una quantitat considerable de béns immobles urbans quan es va fusionar amb el priorat de Santa Anna el 1421. Havia aconseguit de crear un centre patrimonial al voltant de la seva nova casa que complementava el nucli originari fora muralles i les disperses possessions al quarter del Mar. Això sí, havia hagut de vendre alguns béns més llunyans per finançar les seves transaccions,⁶⁷ però malgrat tot mantenia encara importants possessions al territori de la ciutat i sobretot al Vallès i la comunitat a la qual es va incorporar no era menys rica en béns i la casa del Sant Sepulcre a Barcelona no havia tingut una època inicial comparable a la de Santa Eulàlia del Camp, però durant el segle XII havia viscut un important temps d'esplendor. Fins i tot podem parlar del monestir de Santa Anna com del successor de la comunitat de Santa Eulàlia del Camp en la municència col·lectiva barcelonina: Quan les deixes testamentàries i les donacions a aquests canonges van decreïxer a l'inici del segle XIII, pujà el nombre de gràcies concedides al priorat sepulcrista. Aquest rellevament es pot explicar per l'evolució social dels grups dirigents de Barcelona. Stephen Bensch ha diagnosticat un cert canvi entre aquests grups al voltant de l'any 1220,⁶⁸ i el silenciós desplaçament de poder es reflectí en els dos monestirs de canonges regulars de la ciutat. Famílies nobles com els Moncada, els Pujalt o els Plegamans, però també famílies ascendents com els Lacera, Poses o els Espiells es vinculen al priorat del Sant Se-

pulcre. Possiblement l'expansió política i econòmica de la Corona catalano-aragonesa també hi va tenir un paper important: la trobada a Sicília, a Terra Santa o a altres llocs del mediterrani amb filiacions de l'orde del Sant Sepulcre segurament va augmentar la fama del priorat barceloní.⁶⁹ Fins que els mendicants acaressin de manera espectacular les almoines i els llegats dels grups dirigents, la *domus Sancti Sepulcri* gaudia d'una popularitat considerable, sobretot entre la noblesa urbana i el patriciat vinculat a la cort.⁷⁰ Aquesta popularitat es manifestava en importants donacions que complementaven el nucli patrimonial que el monestir de Santa Anna havia adquirit tan bon punt es fundà.

El sis de juny de 1146, el canonge i primicer de la Seu, Pere Ramon, donà un camp a Pere Bernat, representant del capítol jerusalimità a Barcelona.⁷¹ El canonge pertanyia a la important família dels Corró, i el solar que donava, el *campo de Moranta*, tenia unes dimensions enormes. Basant-se en la topografia actual de Barcelona, anava des del carrer de Canuda fins a la plaça de Catalunya, i des de la Rambla arribava fins al portal de l'Àngel. Es tractava d'un àrea comparable a la quarta part de la ciutat romana. Fins a l'amortització del monestir de Santa Anna al segle dinou, el Camp de Moranta fou el nucli patrimonial de la comunitat del Sant Sepulcre a Barcelona. Aquí estava l'església dels canonges, aquí van fomentar la construcció de vivendes. Simultàniament amb la donació s'havia començat a urbanitzar la zona,⁷² i ja el 1161 s'havia convertit en la *villa Sancti Sepulcri*.⁷³ El priorat de Santa Anna no solament era el centre espiritual d'un barri naixent, sinó que contribuï activament al seu creixement urbanístic. Fins a l'inici del segle xiv, els priors van fomentar la urbanització gradual del seu alou, donant solars en emfiteusi amb l'obligació de construir-hi vivendes. D'aquesta manera, primer el carrer de Canuda, després la plaça de Santa Anna (Portal de l'Àngel), el carrer de Bertrallans i, finalment, el carrer de Santa Anna es van transformar de camins suburbans en carrers de la ciutat.⁷⁴

Els mateixos canonges es van esforçar a engrandir i concentrar els seus alous. Ja l'any 1151 la comunitat va vendre unes cases que posseïen dins la ciutat romana per invertir els guanys en el camp de Moranta,⁷⁵ i l'any 1200 va fer-se seu un gran terreny, afrontant l'alou, a l'actual plaça Catalunya.⁷⁶ Tampoc serà una casualitat que els béns que Arnau Metge i Arnau Vidal van incorporar al monestir quan hi van entrar com a canonges estiguessin situats justament a l'altre costat de la riera del Sepulcre (a l'actual Portal de l'Àngel).⁷⁷ La majoria dels terrenys situats al sud-est i a l'est de l'alou ja estaven a les mans d'institucions eclesiàstiques,⁷⁸ una expansió en aquesta direcció no era possible. Però cap al nord i l'oest, més lluny de la ciutat romana, quedaven solars en poder de seglars, que els canonges intentaren adquirir.

A partir de la fi del segle xii, els esforços de la comunitat es veuen beneficiats per la munificència creixent d'algunes famílies poderoses de la ciutat i comença l'època d'esplendor del monestir. Forçosament, el nou suport es materialitzà en el creixement del patrimoni monàstic. Diverses donacions rebudes consistien en cases senceres o drets sobre cases a la *villa Sancti Sepulcri*. Tant Arnau Teixidor⁷⁹ com Pere de Corró,⁸⁰ tant Ramon de Plegamans⁸¹ com Ramon de Vilardepol,⁸² tant Pasqual Carboner,⁸³ Berenguer de Cervera⁸⁴ i Pere Bruyon⁸⁵ com Pere Batedor⁸⁶ i Sibilla, muller de Pere Font,⁸⁷ van finançar els seus sufragis amb béns que ells mateixos tenien en emfiteusi o els drets dels quals havien adquirit (vegeu mapa 3). Alguns donadors fins i tot van transferir tots els seus béns a la comunitat. Aquest era el cas de Gener del Sepulcre, el nom mateix del qual ja és una prova dels forts vincles que l'unien a l'orde. L'emfiteuta va donar totes les seves possessions, entre d'altres una casa a la *villa* del priorat.⁸⁸ Altres donacions incloïen propietats molt a prop de l'alou central, com l'honor que Bernat Marcús va lliurar al priorat en el seu testament del 26 d'agost de 1195.⁸⁹

Sens dubte, els majors donatius rebuts pel monestir foren els destinats a la construcció i finançament d'altars familiars. Diversos llinatges escolliren el priorat del Sant Sepulcre com el lloc del seu últim repòs. L'any 1211 el noble Ponç de Plegamans va instituir l'altar de Sant Joan⁹⁰ i acompanyà la fundació amb el donatiu d'un gran alou a prop del Camp de Moranta. Aquest terreny, que va ser sotmès directament al control del rector de l'altar, comprenia els dos costats de l'actual carrer d'Estruch i part del carrer Comtal. Amb el temps, els rectors de Sant Joan van deixar urbanitzar a poc a poc el seu alou, fins que es va incorporar plenament a la ciutat. L'any 1216, el prestamista Arnau de Merola i la seva dona Maria fundaren l'altar de Sant Jaume.⁹¹ La seva donació consistia en un altre camp, aquesta vegada una mica allunyat del nucli patrimonial del monestir: estava situat cap al nord, al Merdança, a l'altre costat de l'actual Via Laietana. Els canonges van decidir explotar aquest terreny només agrícola i llogaven jornalers per treballar-lo. Els productes del *camp de Sant Jaume* van ser útils a la comunitat, els excedents foren venuts a la ciutat.⁹²

El tercer gran alou barceloní, que va passar als canonges durant el segle xiii, era l'*hort de Queralt*. Ramon de Plegamans,⁹³ el ric home, veguer, conseller reial i noble, el va donar al monestir el 5 de juliol de 1232 per finançar l'altar de Santa Maria que ell mateix havia fundat uns anys abans.⁹⁴ El solar afrontava amb la Riera (la Rambla) i arribava fins al carrer de les Cabres. Malgrat la seva ubicació relativament allunyada de la ciutat, el terreny es va urbanitzar a poc a poc, això sí, sense perdre del tot el seu caràcter hortícola.⁹⁵ Tenia unes dimensions considerables: l'any 1301, un dels emfiteutes de l'altar va poder vendre censals sobre dinou cases de l'*hort de Queralt*.⁹⁶

Altres donacions i fundacions aportaren alous dispersos dins la ciutat i al seu entorn immediat. Abans del 1210, Pere de Mur va traspasar a la comunitat una casa amb obrer a prop del Castell de Regomir,⁹⁷ i l'any 1228, la professió de Ferrer, fill del ric patrici Arnau de Poses, va aportar al capítol una casa al «miracle», a prop de la catedral.⁹⁸ El 14 de juny de 1260 els canonges van comprar una casa al costat del palau comtal amb els diners rebuts per Berenguer de Cervera, de Maria, la muller de Guillem Sunyer, i de Pere Marquet.⁹⁹ Els germans Arnau i Pere Pelegrí van aportar una casa al carrer que la seva pròpia família havia urbanitzat (el futur c/ Civader).¹⁰⁰ Finalment, la fundació d'un aniversari per Stacia, la muller de Tomas Grony, va permetre que el priorat es fes seu un alou a prop dels molins del mar.¹⁰¹

També els canonges del Sant Sepulcre van notar la transformació del mercat immobiliari a la fi del segle XIII. Els benefactors del monestir van deixar de donar béns en franc alou, substituïnt-los pels censals. Ja el 1214, Marquesa, la muller de «Porta Joyes», donà deu sous censals sobre una casa a la porta de la ciutat.¹⁰² D'altres seguirien l'exemple. De vegades, els donatius de censals tenien un valor econòmic considerable. Aquest era el cas del presbiterat que Elisenda Tripó va instituir l'any 1341. Filla d'un ric emfiteuta de la comunitat, es va separar de 31 morabatins censals que rebia sobre diverses cases a la *villa* del Sant Sepulcre.¹⁰³ Fins i tot, el pes d'aquesta donació era doble, perquè els canonges recuperaven importants drets sobre la seva propietat: la senyora mitjana desapareixia, un factor que es faria notar a l'hora de rebre el lluïisme. L'any 1310, després d'un llarg conflicte, les institucions eclesiàstiques i el Consell de Cent havien arribat a un acord sobre el lluïisme, la quantitat de diners que el propietari i els senyors mitjans d'un immoble rebien a la venda d'aquest: la repartició del lluïisme afavoria clarament als senyors mitjans.¹⁰⁴ Conseqüentment els religiosos tenien un interès natural a ocupar el seu lloc. Com Elisenda Tripó, molts altres barcelonins van transferir censals al monestir per als sufragis que hi demanaven i al llarg del segle XIII i XIV, almenys 70 persones van fundar aniversaris al priorat de Santa Anna.¹⁰⁵ En la major part dels casos eren senyors mitjans i emfiteutes del monestir que feien ús del cens o una part del cens que rebien sobre cases dels canonges. Uns pocs altres transferien censals sobre vivendes o solars que no eren propietat del priorat. El mapa 3 mostra els censals que la comunitat va adquirir al llarg dels segles i la seva concentració a l'alou central de la comunitat.

Els canonges del Sant Sepulcre, com els de Santa Eulàlia del Camp, també van comprar censals. A vegades ho feien units com a capítol, invertint d'aquesta manera excedents.¹⁰⁶ No obstant això, sovint actuaven *tamquam laicas personas*. Ja a mitjan segle XIII, alguns canonges havien comprat béns, que després recauri en el priorat. Però sempre s'esforçaven a justifi-

car aquest trencament del vot de pobresa individual remarquant que la compra s'efectuava amb diners que no pertanyien a la comunitat.¹⁰⁷ Per exemple, l'any 1282 el comanador Pere de Canals va adquirir una casa alodial al carrer Basea pel preu de 168 lliures;¹⁰⁸ el comprador va assenyalar expressament que els diners provenien de la seva fortuna personal, no del monestir. L'any 1306, el prior general de l'orde del Sant Sepulcre, de visita a Barcelona, va confirmar aquesta pràctica i permeté la compra de censals per part dels canonges; això sí, afegint-hi una clàusula vinculant: després de la mort del canonge, el censal havia de passar al monestir pel finançament d'un aniversari del germà.¹⁰⁹ Al llarg del segle XIV, molts canonges van fer ús d'aquesta possibilitat, comprant censals i destinant-los a la comunitat.¹¹⁰ També aquí ens trobem amb una pràctica ja coneguda, la recuperació de drets i ingressos emfiteutics. Encara més que els canonges de Santa Eulàlia del Camp, la comunitat i els religiosos individuals de Santa Anna adquirien censals sobre les seves pròpies cases, eliminant d'aquesta manera els senyors mitjans. El fons de Santa Anna conté no menys de quaranta compres d'aquestes característiques. Les poques vegades que els canonges invertien en béns nous, ho feien fora de la ciutat, això sí, a l'entorn immediat d'aquesta.

Aquest era el cas a la segona meitat del segle XIII, quan els canonges van decidir renunciar a béns situats lluny del priorat i invertir els guanys en la compra de solars a Barcelona. El 1279, la comunitat va vendre les seves terres a Hortafà (Vallespir) i comprà un extens alou a prop del monestir barceloní de Santa Maria de Vallonzella.¹¹¹ Diverses compres posteriors engrandiren aquest nucli agrícola.¹¹² El mateix any 1279 es van vendre les possessions de l'orde a Llampaias i Sant Martí de Terradelles a l'Empordà. També en aquest cas utilitzaren els beneficis per a l'engrandiment del patrimoni barceloní. Els canonges ja eren propietaris d'uns terrenys a Sanahuja per una permuta amb Alfons I¹¹³ i d'una donació de Berenguer de Vendrell¹¹⁴ i ja havien invertit diners a la zona, incorporant-hi una vinya propera l'any 1270.¹¹⁵ Ara van augmentar més encara l'extensió del seu alou mitjançant la compra d'un solar nou per 1400 sous¹¹⁶ i quatre anys més tard va tenir lloc la venda de la filiació sepulcrista de Mallorca.¹¹⁷ Amb els diners obtinguts, els canonges van adquirir 104 masmodines censals sobre una vinya al Coll de la Celada per la considerable quantitat de 18.400 sous.¹¹⁸ També aquest solar va ser destinat a l'ús agrícola.

Tots tres casos demostren que els canonges de Santa Eulàlia del Camp i els del Sant Sepulcre van actuar de manera ben diferent a l'hora d'adquirir nous béns fora dels seus respectius alous centrals. Ja hem assenyalat les distintes maneres com els canonges van fer ús dels solars inicials: els primers explotaven el seu alou central de manera agrícola, en canvi, els canonges del Sant Sepulcre van urbanitzar el Camp de Moranta. Pel que

fa a les adquisicions noves, aquestes diferències s'invertiren. Mentre que els canonges del monestir «del camp» intentaven comprar cases properes al nucli de la ciutat, els altres, que residien més a prop de l'urbs, invertiren els seus mitjans en zones agrícoles suburbanes. També pel que fa a la compra de censals hem advertit certes diferències d'actuació: els sepulcristes es dedicaren encara més que els canonges de Santa Eulàlia a la recuperació del seu patrimoni, però l'activitat econòmica tant dels uns com dels altres coincidí en un punt: contribuïa a unir Barcelona amb el seu entorn.¹¹⁹ Més enllà del valor purament estadístic que esmentava Carreras i Candi, la identificació, quantificació i caracterització del patrimoni immoble de les institucions eclesiàstiques també ens mostra l'enorme importància que aquestes podien tenir com a juntura entre la ciutat medieval i el camp. Fins i tot abans que alguns patricis i el Consell de Cent es disposaren a estendre el seu camp d'influència més enllà de la ciutat,¹²⁰ les institucions monàstiques, tant dels canonges regulars com d'altres regles i ordes, contribuïren a vincular el centre urbà amb el seu territori.

Abreviatures

ACB = Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona.

ACA = Arxiu de la Corona de Aragó

ADB-SA = Arxiu Diocesà de Barcelona, Fons de Santa Anna.

Alt. = J. Alturo i Perucho: L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística), I-III (Fundació Noguera- Textos i Documents 8-10), Barcelona 1985

A.S.M.M. = Arxiu de Santa Maria del Mar

NOTES

1. F. CARRERAS I CANDI: *Notes sobre los orígenes de la enfiteusis en lo territorio de Barcelona*, Barcelona 1910, p.83.

2. M. CABRÉ I PAIRET, «Les monges de Sant Pere de les Puel·les, propietàries al Pla de Barcelona», en: *Història urbana del pla de Barcelona I Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*, 6-7 de desembre 1985, Barcelona 1989, 37-44.

3. A. FÀBREGA GRAU/J. BAUCELLS REIG, *Catálogo del Archivo Capitular de la S.J. Catedral Basílica de Barcelona I: Índice general de las series documentales*, Barcelona 1969.

4. G. FELIU MONTFORT, *El dominio territorial de la Sede de Barcelona (800-1010) I-III* (Tesis doctoral sense publicar, Universitat de Barcelona 1971); Ídem, «Els inicis del domini territorial de la Seu de Barcelona», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* 14 1976 45-63.

5. Una primera aproximació la donen: J. SANABRE I SANROMÀ, «El archivo diocesano» *Los archivos de la diócesis de Barcelona I*, Barcelona 1947, 110-113; *Guía de los archivos y bibliotecas de la Iglesia en España I* (Archivos), León 1985, 158-160.

6. J. ALTURO I PERUCHO: *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, I-III Fundació Noguera- Textos i Documents 8-10, Barcelona 1985.

7. L'autor d'aquesta comunicació ha buidat l'arxiu i està a punt de presentar la seva tesi doctoral a la Universitat Lliure de Berlín sobre *Stift und Stadt. Das Heiliggrabpriorat von Santa Anna und das Regularkanonikerstift Santa Eulàlia del Camp im mittelalterlichen Barcelona 1145-1423*.

8. Sobre els fogatges, vegeu els treballs d'A. GARCIA I ESPUCHE/ M. GUÀRDIA I BASSOLS, especialment: Ídem, «Espai i societat a la Barcelona pre-industrial» *Curs d'història de Catalunya* 9, Barcelona 1986.

9. Amb bibliografia extensa: K. ELM, *Ausbreitung, Wirksamkeit und Ende der provençalischen Sackbrüder (Fratres de Poenitentia Jesu Christi) in Deutschland und den Niederlanden. Ein Beitrag zur kurialen und konziliaren Ordenspolitik im 13. Jahrhundert*, França 1 (1972) 257-324; M. DE FONTETTE, Les mendians suprimés au 2e concile de Lyon 1274: «Frères sachets et frères pies», en: *Les Mendians au Pays d'Oc au 13e siècle* *Cahiers de Fanjeaux* 8, Toulouse 1973, 193-216; R.I. BURNS S.J., «Penitencia di Gesù Cristo, Frati della», en: *Dizionario degli Istituti di Perfezione vi*, 1398-1403. Sobre la península ibèrica fins ara: L. FELIU, El monestir dels Frares de la Penitència de Jesucrist de Barcelona, *Analecta Sacra Tarraconensis* 11 (1934) 45-59. R.I. BURNS, S.J., «The Friars of the Sack in Valencia», *Speculum* 36 (1960) 435-438; Ídem, «The Friars of the Sack in Puigcerdà». «A lost Capter of 13th Century Religious History», *Anuario de Estudios Medievales* 18 (1988) 217-227. El pare Burns està treballant en un estudi exhaustiu sobre la història dels frares del sac a la Corona catalano-aragonesa. Per això, no aprofundirem el tema i remetem al seu treball, que es publicarà pròximament. La documentació del convent barceloní de l'orde forma un fons de vint pergamins guardats a la carpeta 8 núm. 1-20 de l'ADB, Fons de Santa Anna.

10. R.W. EMERY, «The Second Council of Lyon and the Mendicant Orders», *The Catholic Historical Review* 39, 1953 257-271.

11. Primera notícia trobada: deixa testamentària de Fresca, muller de Guillem Bosc l'any 1257 C. BATLLE I GALLART/M. CASAS I NADAL, La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona (segle XIII), en: M. RIU RIU, *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval I-II* (AEM Anejos 9 & 11), Barcelona 1980-1982, I, 117-190, taules p.182 passim (Fresca, 1257). Durant la segona meitat del segle XIII, els barcelonins feien donatius amb la mateixa freqüència als frares del sac, als franciscans i als dominicans (40 % dels testaments del fons de Santa Anna dels

anys 1257 al 1274). Això sí, la quantitat de diners o de béns donats era inferior. Entre els fomentadors del convent es troben membres de les famílies de Creixell, d'Ape, de Caldes, d'Albareda, de Vilella, de Lacera, de Copons i d'Abeyar. Fins i tot després de la mort de l'últim frare, els barcelonins anomenaven el convent *el monestir dels sacs*. Solament al començament del segle xv es va imposar el nom *monestir de Montsió* per la nova església del mateix nom que es va construir a la fi del segle xiv. Fins i tot avui, el carreró Espolsa-sacs recorda la comunitat del segle xiii.

12. En un contracte de l'any 1276 els frares encara expressaven aquesta esperança explícitament. Inclouen una clàusula addicional per al cas d'una revisió de la butlla de supressió (ADB-SA, carp.8, núm.18, 26-1-1276) de la mateixa manera actuava el prior general de l'orde, Otto (A.G. RIGG, «The Lament of the Friars of the Sack», *Speculum* 55 (1980) 84-90).

13. J. RIUS SERRA, «La confraria de Santa Eulàlia del Camp», *Estudis Franciscans* 38 (1926) 174-186; Alt. II, núm. 305, 9-6-1156. Sobre les cofraries en general vegeu: G.G. MEERSSEMANN, Per la storiografia delle Confraternitate laicali nell'Alto Medioevo», an: *Storiografia e Storia. Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider*, I, Rom 1974, 39-62; Idem, *Ordo Fraternalitatis. Confraternite e pietà dei laici nel medioevo*, I-III, Rom 1977; *Le mouvement confraternel au Moyen Age: France, Italie, Suisse* Collection d'École Française de Rome 97, Rom 1987; A. VAUCHEZ, «Les confreries au Moyen Age: esquisse d'un bilan historiographique», *Revue Historique* 558, 1986 467-477; K. SCHMID/J. WOLLASCH (edd.), *Memoria. «Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter» Münstersche Mittelalterschriften* 48, Munic 1984, especialment: J. WOLLASCH, *Die mittelalterliche Lebensform der Verbrüderung*, 215-233; I per Catalunya: M. BOFARRULL I DE SARTORIO, *Gremios y cofradías de la antigua Corona de Aragón* (Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón 40-41), Barcelona 1876; J. DEFOUR, «Les rouleaux et encycliques mortuaires de Catalogne» (1008-1102), *Cahiers de Civilisation Médiévale* 20 (1977) 13-48; D'especial importància per al tema de les confraries del segle xii és: L.J. MCCRANK, «The Foundation of the Confraternity of Tarragona by Archbishop Oleguer», *Viator* 9 (1978) 157-179; Vegeu també P. BANKS, «The Origin of the Gremi de Sabaters of Barcelona», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat* 18 (1980) 109-118; J. BOIX POCIELLO, *La «confraternitat de nostra senyora d'Ivorra» Estudio de una cofradía del siglo XI, en el obispado de Urgell*, in: M. RIU RIU (ed.), *Pobreza* (vegeu nota 10), I, 13-42.

14. Alt. II, núm. 299 (23-5-1155).

15. Alt. III, núm. 617 (26-4-1196).

16. El 1210, dos confreres de Santa Eulàlia del Camp, amb el consentiment de la comunitat, van fundar un hospital ADB-SA, carp. 8, núm. 47, 12-4-1210. Després de llargues disputes entre els fundadors i el monestir, els priors es van quedar amb els drets sobre la institució ADB-SA, carp. 1-1, núm. 24, 10-1-1217; ADB-SA, carp. 30, núm. 8, 9-2-1295. L'hospital va perdre importància a la fi del segle xiii, sobretot per l'administració desastrosa del beneficiari Bartolomé Descoll J. Baucells i Reig, «Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba» 1303-1334, a: II Col·loqui d'història del monaquisme català S. Joan de les Abadeses 1972 I-II, Scriptorium Populeti 7 & 9, Poblet 1972, I, 65-199, especialment: 107-112, 181-187. El 1401 les possessions de l'Hospital de Santa Eulàlia del Camp van passar a formar part de l'Hospital de Santa Creu. Vegeu també J. DANON, «Visió històrica de l'Hospital General de Santa Creu de Barcelona», Barcelona 1978, 18 i sobretot: L.G. FELIU, «L'Hospital de Santa Eulàlia del Camp», en: *Miscel·lanea Finke d'història i cultura catalana*, Barcelona 1935, 291-306.

17. A.S.M.M., Perg. S.A., núm. 13009, 29-7-1293.

18. A. PAULÍ MELÉNDEZ, *El real monasterio de Nuestra Señora de Monte Sion*, Barcelona 1952, 44-46.

19. Confirmació de la fusió pel papa Martí V: A.S.M.M. Perg. S.A., núm.15007 (6.9.1421). Ordre d'Alfons el Magnànim que concierneix el trasllat de la comunitat: ACA, Cancilleria, Reg. 2674, fol. 68^v-69^r (27.2.1423) —dono el meu agraïment a la senyora Roser Salicrú per haver-me cridat l'atenció sobre l'últim document.

20. Fins ara, a part de l'obra de J. ALTURO I PERUCHO (vegeu nota 6): I.A. GATELL: *La parroquia mayor de Santa Ana*, Barcelona 1900; A. CAPMANY, *La iglesia de Santa Ana*, Barcelona 1929; J. AINAULD DE LASARTE: «Catálogo monumental de España». *La ciudad de Barcelona, I-II*, Barcelona 1929, I, pp. 88-92; Ll. FELIÚ, «Ceremònies de Setmana Santa al monestir de Santa Anna de Barcelona», *Vida Cristiana* 18 (1930) 197-201; Idem, *Els perdons de Santa Anna*, *Vida Cristiana* 19 (1931) 167-171; Idem, «La festa de Corpus al monestir de Santa Anna», *Vida Cristiana* 19 (1931) 281-282; A. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història I-III*, Barcelona 1973-1975, I, pp. 525-531.

21. Sobre l'orde del Sant Sepulcre vegeu els treballs citats en: *La Orden del Santo Sepulcro*. «Primeras Jornadas de Estudio» (2-5 April 1991, Calatayud-Zaragoza), Madrid 1991 i a: M.C. GARCÍA ALBARES, *Bibliografía de la orden del Santo Sepulcro*, Zaragoza 1991.

22. N. JASPERT, «La estructuración de las primeras posesiones del Capítulo del Santo Sepulcro en la Península Ibérica: La génesis del priorato de Santa Ana en Barcelona y sus dependencias», a: *La Orden del Santo Sepulcro* (vegeu nota 21), pp. 93-108.

23. K. ELM, «Kanoniker und Ritter vom Heiligen Grab. Ein Beitrag zur Entstehung und Frühgeschichte der palästinensischen Ritterorden», a: J. FLECKENSTEIN/M. HELLMANN (edd.), *Die geistlichen Ritterorden Europas Vorträge und Forschungen* 26, Sigmaringen 1980, 141-171.

24. Sobre l'emfiteusi vegeu: J. GOBBERS, «Die Erbleihe und ihr Verhältnis zum Rentkauf im mittelalterlichen Köln des 12.-14. Jahrhunderts, nach Urkunden», *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Germ. Abt. 4 1883 130-214. Per Catalunya vegeu nota 104 i: R.M. ROCA SASTRE, «El dret de firma emfiteütic», *Revista Jurídica de Catalunya* 41, 1935 257-276; A. BORELL I MACIÀ, *Los censos enfiteúticos en Cataluña*, Barcelona 1948; R. NOGUERA Y GUZMÁN, «El precario y la Precaria Notas para la historia de la enfiteusis», *Estudios históricos i documentos dels Arxius de Protocols* 2 (1950) 151-275, especialment 243-272; P. VOLTES BOU, «Consideraciones sobre los laudemios en Cataluña y especialmente en la ciudad de Barcelona», *Revista General de Derecho* 13/2 (1957) 883-901; J.M. PONS GURI, «Entre l'emfiteusi i el feudalisme. Els reculls de dret gironins», *Estudi General* 5-6 (1985-1986) 411-418; E. SERRA I PUIG, Notes sobre els orígens i l'evolució de l'emfiteusi a Catalunya, *Estudis d'Història Agrària* 7, 1987 127-138.

25. El censal és un factor importantíssim en la història econòmica de la ciutat. Malgrat això, no ha rebut l'atenció que mereix. Fins ara, la seva evolució i el seu funcionament són poc coneguts. Durant molt de temps, s'ha confós el censal amb el censal mort, una forma de crèdit que apareix al començament del segle xiv. Sobre el paper del censal a la Barcelona medieval esperem la tesi doctoral clarificadora d'en Jordi Fernández i Cuadrench.

26. Establiment per Guillem Pere de Copons, qualificant-se de propietari: ADB-SA, carp. 8, núm. 20 (27-3-1292). Rectificació: ADB-SA, carp. 28, núm. 63 (15-11-1294).

27. Aquí ens limitarem al camp immobiliari. Remetem al treball anunciat en nota 7.

28. Després passaren als canonges: ADB-SA, carp. 1, núm. 37 (29-10-1140); carp. 1, núm. 38 (25-9-1143); carp. 1, núm. 40 (27.8.1146); Alt. II, núm. 252 (6-4-1146); ADB-SA, carp. 1, núm. 43 (14-3-1155).

29. De les cinc dècades fins a 1200 n'han quedat notícies de 61 donacions al monestir de Santa Eulàlia del Camp. En comparació, en el mateix temps el monestir de Santa Anna en va rebre 34.

30. L'estudi anunciat a la nota 7 seguirà aquest aspecte més a fons.
31. Vegeu en general: J.T. ROSENTHAL, *The purchase of Paradise. Gift giving and the aristocracy 1307-1485*, London-Toronto 1972; S.D. WHITE, *Costum, Kinship and Gifts to Saints: The Laudatio Parentorum in Western France, 1050-1150*, Chapel Hill/N.C. 1988.
32. Alt. II, núm. 299 (23-5-1155).
33. Col·lecció de documents sobre la parellada: ADB, J. Caresmar, Resumen de títols de la Mensa Episcopal, fol. 39^r-49^r.
34. Alt. II, núm. 343 (10-4-1161).
35. ADB-SA, carp. 8, núm. 134 (22-10-1239). Amb la documentació es pot seguir perfectament com es va guanyar terres al mar a partir dels anys quarantes: Fins llavors, les possessions del monestir sovint afrontaven amb el litoral, després ja no ho farien. Sobre els canvis a la costa vegeu: M. SANPERE I MIQUEL, *Topografia antiga de Barcelona: Rodalía de Corbera*, Barcelona 1890, p. 23.
36. ADB-SA, carp. 1, núm. 81 (1166); vegeu també J. RIUS SERRA, La confraria (com nota 13).
37. ADB-SA, carp. 1, núm. 135 (12-10-1190); vegeu Alt. III, núm. 558.
38. Alt. III, núm. 606 (18-6-1196).
39. Sobre el patrimoni reial a la ciutat de Barcelona n'informarà pròximament la tesis doctoral d'en Pere Ortí i Gost.
40. Menció en: ADB-SA, carp. 24, núm. 25 (14-11-1257).
41. ADB-SA, carp. 29, núm. 20 (6-9-1253); carp. 29, núm. 85 (13-12-1255); carp. 34, núm. 45 (1-1-1313).
42. M. GALERA/F. ROCA/S. TARRAGÓ, *Atlas de Barcelona*, Barcelona 1982, nr. 72. Les vivendes de l'antiga *colonia sive villa* de Santa Eulàlia del Camp van sofrir molt durant la guerra civil del segle xv. Vegeu la crida del bisbe de Barcelona per a la reconstrucció de la destruïda església de Santa Eulàlia: ADB, Reg. Gratiarum XXXXI (1468-77), fol. 93^r-93^v (18-5-1468).
43. El marc d'aquest congrés i el límit d'espai impedeix d'estendre la nostra vista al territori de la ciutat. Tan sols inclourem els béns suburbans immediatament confrontants amb la ciutat. No cal remarcar l'artificialitat d'una clara separació de camp i ciutat a l'edat mitjana. Remetem als pensaments finals d'aquest article i a l'estudi anunciat en la nota 7.
44. ADB-SA, carp. 1, núm. 65 (28-10-1161).
45. ADB-SA, carp. 1, núm. 95 (13-5-1169); Alt. II, nr. 403 (18-5-1169).
46. ADB-SA, carp. 34, núm. 244 (30-6-1334).
47. ADB-SA, carp. 34, núm. 374 (16-8-1324).
48. ADB-SA, carp. 34, núm. 51 (2-1-1330); carp. 34, núm. 164 (25-7-1343).
49. ADB-SA, carp. 33, núm. 44 (30-11-1350).
50. ADB-SA, carp. 1, núm. 105 (21-4-1172); Alt. III, núm. 510 (3-4-1183).
51. Alt. III, núm. 497 (9-12-1180).
52. ADB-SA, carp. 8, núm. 209 (15-6-1220).
53. ACB, 4-3-179 (26-11-1223); ADB-SA, carp. 34, núm. 428 (23-7-1382).
54. ACA, Diversos Patrimonials, Marqués de Monistrol, perg. 162 (4-6-1273). La donació s'explica pels llaços familiars que unien Guillelma amb Guillem Mateu, canonge del monestir i nebot de la donadora.
55. 345 morabatins per terra i casa: ADB-SA, carp. 8, núm. 216 (13-12-1223); 600 sous per casa: ADB-SA, carp. 8, núm. 231 (16-3-1228); 800 sous per casa: ADB-SA, carp. 8, núm. 244 (19-5-1229); 300 morabatins per torre: ADB-SA, carp. 8, núm. 116 (18-2-1237). Vegeu també la compra d'una casa per 2400 sous en 1258: ADB-SA, carp. 29, núm. 198 (1-5-1258).
56. ACA, Cancilleria Varia, núm. 347, fol. 6^v-7^r (30-11-1191); fol. 11^r-11^v (27-4-1192); fol. 17^v-18^v (25-5-1192).
57. E. JUNYENT, *Diplomatari de Sant Benet Calvó, abat de Santes Creus, bisbe de Vich*, Reus 1956, núm. 3 (13-6-1191); Alt. II, núm. 422 (16-11-1170).
58. ADB-SA, carp. 29, núm. 163 (20-1-1294).
59. ACA, Cancilleria, Diversos Patrimonials, Marqués de Monistrol, perg. 287 (12-1-1309).
60. ADB-SA, carp. 34, núm. 419 (12-12-1313); carp. 34, núm. 155 (23-9-1318); carp. 34, núm. 414 (6-5-1322); carp. 34, núm. 416 (1-3-1322); carp. 34, núm. 420 (16-3-1325).
61. Vegeu nota 26.
62. ACA, Cancilleria, Reg. 2038, fol. 6^v (1-4-1389); G. ZURITA, *Anales del Reino de Aragón, Zaragoza 1669*, Lib. X, cap. 57. Berenguer Esteve, *scriptor Regis*: ADB-SA, carp. 31, núm. 1 (2-10-1394) und carp. 32, núm. 46 (12-11-1394). Joan Martí, *capellanus et chantre Regis*: ADB-SA, carp. 35, núm. 25 (20-6-1410).
63. ADB-SA, carp. 34, núm. 174 (3-4-1367).
64. ADB-SA, carp. 34, núm. 175 (15-4-1371).
65. ADB-SA, carp. 34, núm. 425 (3-1-1388): El cens d'aquesta casa servia per finançar els aniversaris del presbíter Francesc Oliver i de Bernat Riera.
66. ADB-SA, carp. 32, núm. 22 (3-1-1394).
67. ACA, Cancilleria, Diversos Patrimonials, Marqués de Monistrol, perg. 287 (12-1-1309).
68. S. BENSCH, *Economic Expansion and Family Formation in medieval Barcelona (1100-1291)*, Tesi doctoral sense publicar, Berkeley University 1985, 229-231, 474-507.
69. De fet, es pot mostrar que alguns dels benefactors del monestir de Santa Anna mantenien vincles econòmics amb aquestes zones.
70. Fins l'aparició del treball anunciat en la nota 7: C. BATLLE I GALLART/M. CASAS I NADAL, *Caritat privada* (vegeu nota 11).
71. Alt. II, núm. 258 (6-6-1146).
72. Alt. II, núm. 255 i 256 (2-6-1146).
73. Primera menció: Alt. II, núm. 344 (20-4-1161).
74. La documentació del fons de Santa Anna permetrà un seguiment detallat de l'evolució urbanística d'aquesta zona. Per raons d'espai hem de renunciar a fer-ho aquí.
75. Alt. II, núm. 274 (22-10-1151): *Accipio ...XXXV morobatinos bonos Aiadinos sine engan, quos mitto in domos Sancti Sepulcri que sunt super urbem Barchinone ad partem circi...*; núm. 575 (29-

- 10-1151: *...quod precium dispensavi in melioramento domorum que sunt in illo campo, quem Petrus Raimundi presbiter donavit Sancto Sepulcri Domini*).
76. Alt. III, núm. 639 (febrer 1200).
77. Alt. II, núm. 404 und 405 (6-6-1169).
78. P. BANKS, «L'estructura urbana de Barcelona», a: J. SOBREQUÉS I CALLICÒ (ed.), *Història de Barcelona, II: La formació de la Barcelona medieval*, Barcelona 1992, 25-73.
79. Alt. III, núm. 523 (6-5-1185).
80. ACB, 4-15-4 (28-7-1199).
81. ADB-SA, carp. 2, núm. 140 (13-6-1232).
82. ADB-SA, carp. 2, núm. 117(2) (30-6-1246).
83. ADB-SA, carp. 2, núm. 464 (8-6-1252).
84. ADB-SA, carp. 21, núm. 6 (13-12-1253).
85. ADB-SA, carp. 21, núm. 21 (20-8-1284).
86. ADB-SA, carp. 21, núm. 40 (3-6-1269).
87. ADB-SA, carp. 7, núm. 67 (11-8-1371).
88. ADB-SA, carp. 2, núm. 439 (22-2-1242).
89. Alt. III, núm. 609, 26-8-1195. El solar es trobava al nord de la *villa* del Sant Sepulcre, no massa lluny del monestir.
90. ADB-SA, N-1, fol. 1^r.
91. ADB-SA, carp. 2, núm. 72 (8-11-1214); carp. 2, núm. 77 (4-7-1216); núm. 108 (24-5-1227); núm. 159 (21-7-1234).
92. ADB-SA, RD-1, fol. 31^r-35^v (1381/82); RD-1, fol. 32^r-38^r (1383/84): La venda s'efectuava a persones individuals, no al mercat lliure.
93. J.M. MADURELL MARIMÓN, *Ramón de Plegamans, señor de Sant Marçal*, Hidalguía 16, 1968 785-800; E. BUSQUETS I MOLES, *Plegamans. Una història de deu segles*, Barcelona 1970, 58-75; T. BISSON, *Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)*, a: X Congrés d'Història de la Corona d'Aragó Jaime I y su época. *Comunicaciones I & II*, Zaragoza 1980, 161-209.
94. ADB-SA, carp. 12, núm. 31 (15-7-1232). No s'ha de confondre l'*ort de Queralt* amb la *villa de Queralt*, que estava situada a l'est de la actual Portal del Àngel.
95. ADB-SA, carp. 29, núm. 147 (26-10-1268).
96. ADB-SA, carp. 34, núm. 305 (27-1-1301); carp. 1-7, núm. 4 (17-2-1301).
97. ADB-SA, carp. 2, núm. 64 (29-12-1210).
98. ADB-SA, carp. 2, núm. 114 (9-11-1228).
99. ADB-SA, carp. 29, núm. 97 (14-6-1260).
100. ADB-SA, carp. 2, núm. 228 (26-9-1274).
101. Menció: ADB-SA, carp. 38, núm. 63 (19-1-1419).
102. ADB-SA, carp. 21, núm. 48 (21-5-1214).
103. ADB-SA, carp. 18, núm. 68 (9-3-1341).
104. J. MALUQUER VILADOT, *Derecho civil especial de Barcelona y su término*, Barcelona 1889, 89-92. L'obra fonamental sobre el conflicte de 1304-1310 encara és: F. CARRERAS I CANDI, *Enfiteusis* (vegeu nota 1). Tots els estudiosos posteriors es basen explícita o implícitament en aquest (P.J. BASSEGODA MUSTÉ, *Huerto y viñedo de Barcelona (La guerra de los laudemios)*, Barcelona 1971; J.R. JULIÀ VIÑAMATA, *La Enfiteusis como factor transformador del paisaje en la Barcelona de principios de siglo XIV*, *Universitas Tarraconensis* 10 (1991) 129-150, bes.: 129-136, 143-150).
105. Aquesta és la quantitat de fundacions conservades al fons de Santa Anna. El nombre real deu haver estat més alt.
106. Com en el cas de la compra de 104 masmodines censals del Coll de la Celada (vegeu nota 118).
107. ADB-SA, carp. 21, núm. 8, 17.8.1294: *Institució amb diners quam adquisivi dum eram in regno Castella et non de aliquibus bonis de domo Sancte Anne*.
108. ADB-SA, carp. 2, núm. 253 (16-1-1282).
109. ADB-SA, carp. 22, núm. 9 (30-4-1306); ADB-SA, CD-0, núm. 505 (30-4-1306). El prior general mateix va fundar un aniversari a Barcelona: ADB-SA, carp. 19, núm. 89 (20-10-1307). De fet, ja a la fi del segle XIII canonges del priorat estaven comprant cases i fundant aniversaris (ADB-SA, carp. 2, núm. 570, 25-1-1282; vegeu a baix, nota 110).
110. PERE DE CANALS (ADB-SA, carp. 2, núm. 220, 27-3-1273 i carp. 2, núm. 570, 25-1-1282); RAMON DE VILALTA (ADB-SA, carp. 2, núm. 585, 13-6-1290); JAUME DE FONTAMANS (ADB-SA, carp. 21, núm. 8, 17-8-1294); BERNAT BORRAS (ADB-SA, carp. 12, núm. 6, 26-8-1308); PERE GOMBAU (ADB-SA, carp. 19, núm. 89, 1-3-1325); FERRER DE SAN JUST (ADB-SA, carp. 7, núm. 43, 26-9-1334); BERNAT DE PORTIS (ADB-SA, CD-1, I, núm. 15, 11-10-1334); RAMÓN DE PUJOL (ADB-SA, CD-0, núm. 537, 25-9-1335 und carp. 31, núm. 1, 28-5-1342); PERE PASTOR (ADB-SA, carp. 34, núm. 139, 26-2-1343); BERNAT RIBALTA (ADB-SA, carp. 31, núm. 15, 2-11-1344); BERNAT ROBIRA per PERE MORELL (A. S. Ma. Mar, Perg. S.A., núm. 14049, 10-10-1346); ANTONI MERCADER (ADB-SA, carp. 31, núm. 12, 27-4-1361); FRANCESC VIVES (ADB-SA, carp. 11, núm. 59, 14-10-1361); PERE BARCELO (ADB-SA, carp. 11, núm. 3, 2-6-1368); SIMÓ D'ESPLUGUES (menció: ADB-SA, carp. 33, núm. 61, 8-12-1378); GUILLEM BERNAT (ADB-SA, carp. 13, núm. 19, 19-12-1396); BERENGUER DE RIBALTA (ADB-SA, carp. 19, núm. 53, 3-1-1398). Vegeu mapa 3.
111. ADB-SA, carp. 13, núm. 12 (9-12-1279).
112. ADB-SA, carp. 2, núm. 285 (15-9-1288); ADB-SA, carp. 20, núm. 64 (23-12-1289); ADB-SA, carp. 29, núm. 17 (8-5-1293): compra d'un altre vinya per 150 £.
113. Alt. III, nr. 559 (octubre 1190); Sobre la localització: ADB-SA, carp. 2, núm. 69 (30-5-1212).
114. ADB-SA, carp. 2, núm. 209 (17-8-1269).
115. ADB-SA, carp. 2, núm. 556 (6-11-1270).
116. ADB-SA, carp. 2, núm. 246 (5-8-1279).
117. N. JASPERT, *Estructuración* (vegeu nota 22), 101.
118. ADB-SA, carp. 19, núm. 18 i carp. 14, núm. 43 (2-12-1283).
119. Vegeu en general: F. IRSIGLER, *Stadt und Umland in der historischen Forschung*, in N. BULST/J. HOOCK/F. IRSIGLER (edd.), «Bevölkerung, Wirtschaft und Gesellschaft». *Stadt-Land-Beziehungen in Deutschland und Frankreich*, 14.-19. Jahrhundert, Trèveris 1983, 13-38, A. MACKAY, «Ciudad y campo en

la Europa medieval», *Studia Historica* II,2, 1984 27-53; H.K. SCHULZE (ed.), *Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit* (Veröff. des Insituts für Vergleichende Stadtgeschichte in Münster, A 22) Colònia-Viena 1985; I sobre Catalunya: J. BUSQUETA I RIU, «Per un estat de la qüestió del tema ciutat-camp a la Catalunya de la baixa edat mitjana», *Acta historica et archaeologica mediaevalia* 10 (1989) 481-487.

120. J.J. BUSQUETA/C. CUADRADA, «Un grup social a la conquesta de l'entorn rural». «Els funcionaris regis i la seva implantació en el pla de Barcelona i en el Maresme», *Avenç* 94 (1986) 36-42.

